ISTORIE

ALBERTO BASCIANI CRISTINA BRĂGEA
(editori)

România după Primul Război Mondial

O modernizare complexă

HUMANITAS

Volum apărut cu sprijinul New Europe College (NEC) –
Institutul de Studii Avansate din București,
prin programul Lapedatu, finanțat de Fundația Lapedatu

Redactor: Octavian-Adrian Negoiță
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Dragoș Dumitrescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

© HUMANITAS, 2025

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
România după Primul Război Mondial:
o modernizare complexă / Alberto Basciani și
Cristina Brăgea (ed.). – București: Humanitas, 2025
ISBN 978-973-50-8773-9
I. Basciani, Alberto (ed.)
II. Brăgea, Cristina (ed.)
94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194.

…În cele două decenii interbelice, când România modernă s-a desăvârșit ca stat-națiune, a fost o epocă de o uriașă vitalitate și creativitate, principalele clase sociale experimentând idei și forme noi, de la politică la afaceri și de la filozofie la poezie. Însă a fost și o epocă de disensiuni și dezbinare, deoarece românii au fost siliți să reorganizeze instituții vechi, să re-analizeze tradiții respectate și să atace problemele societății burgheze în curs de urbanizare și în plină ascensiune, comune întregii Europe.—Keith Hitchins, *Scurtă istorie a României*

Cuprins

ALBERTO BASCIANI
Introducere 7

FRANCESCO GUIDA
Ar fi putut avea succes „avântul revoluționar"
la începutul perioadei interbelice în România? 19

PAUL BRUSANOWSKI
Provocări nebănuite după realizarea Marii Uniri.
Discuțiile privind statutul Bisericii Ortodoxe
din România Mare (1919–1925) 43

LUCIAN LEUȘTEAN
România și sistemul Ligii Națiunilor de protecție
a minorităților „de rasă, de limbă și de religie".
Repere constitutive și microanaliză cantitativă. 80

FLORIN ANGHEL
Țara de la frontieră: Dobrogea de Sud.
Memoria periferiilor idealului național (1913–1940) 110

HANS-CHRISTIAN MANER
Kulturkampf în România? Dezbateri asupra
concordatului în anii '20 ai perioadei interbelice 149

CRISTINA BRĂGEA
Identități confesionale și naționalism
în relațiile diplomatice româno-vaticane (1920–1927).
O analiză a documentelor din Arhiva Apostolică
Vaticană 176

Lista autorilor 193

ALBERTO BASCIANI
Introducere

Aniversările relativ recente legate de diferitele faze ale Primului Război Mondial au contribuit la o puternică relansare în istoriografia internațională a studiului acelor ani decisivi din istoria contemporană a bătrânului continent. Se poate spune că printre diferitele rezultate obținute s-a clarificat definitiv modul în care acest conflict – ani de zile plasat într-o poziție secundară în istoriografie – a schimbat indiscutabil destinul Europei, dând naștere nu doar unor noi state și noi granițe, ci și unui nou om, hotărât să modifice fața vechilor societăți. Putem adăuga că acest lucru este valabil pentru Europa Centrală și de Est, chiar mai mult decât pentru partea de vest a continentului.

Înfrângerea militară a Puterilor Centrale și construcția, nu fără dificultate, a așa-numitului sistem de la Versailles au marcat, prin consecințele lor, prăbușirea traumatizantă a unei lumi, care încă dinaintea războiului dădea semne de slăbiciune, și nașterea dificilă a alteia, caracterizată de ascensiunea unor state complet noi, Cehoslovacia și Iugoslavia, create

ca urmare a reconfigurării vechilor granițe (de exemplu, renașterea Poloniei, redimensionarea Rusiei etc.), de avansarea – uneori incertă, alteori mai decisivă – unor noi societăți și, în sfârșit, din punct de vedere politico-ideologic, de aparentul triumf al statelor naționale, cum părea să demonstreze dizolvarea celor trei mari imperii multietnice – otoman, austro-ungar și rus –, care dominaseră prin dinamicile lor scena politică a sferelor de influență.

Pe scurt, de la Marea Baltică până la Marea Neagră nimic nu părea la fel ca înainte. În contextul acestei panorame geopolitice inedite, Regatul României, numit în epocă „România Mare", a reprezentat, fără îndoială, una dintre cele mai interesante și controversate noutăți. Efectele războiului și o serie de circumstanțe politice și diplomatice fericite au transformat radical micul – și, până în 1914, substanțial omogen din punct de vedere etnic – regat dunărean, care între 1918 și 1919 s-a regăsit cu o suprafață și o populație practic dublate (295.000 km^2 cu 17,5 milioane de locuitori, dintre care circa 4 milioane aparțineau minorităților naționale), devenind, după Polonia, cel mai mare și mai populat stat din toată Europa Centrală și de Est. La fel ca Polonia, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor (SHS) și Cehoslovacia, pentru România prezența unor populații alogene însemnate (maghiare, germane, ruse, ucrainene, evreiești etc.) nu a fost singura problemă generată de noile frontiere. La București, ca și la Varșovia, Praga și Belgrad, clasele conducătoare au fost nevoite – adesea în situații de urgență – să facă față imperativului de a dezvolta o nouă organizare statală, prin unificarea diferitelor sisteme legislative, administrative, monetare și educaționale în vigoare în diferitele

regiuni. Totodată, au fost necesare o armonizare a rețelei de infrastructură, o redefinire a forțelor armate și a celor de siguranță publică etc. Pe scurt, a fost o adevărată lucrare de edificare statală, cu atât mai utilă, cu cât au apărut imediat numeroasele fragilități ale acestor noi structuri statale, ca să nu mai vorbim de contextul internațional dificil și de complicațiile economice și sociale care l-au încadrat.

Într-adevăr, Vechiul Regat nu mai exista, iar marile probleme politice și sociale nerezolvate ce îl însoțiseră până la intrarea „aventuroasă" în Marele Război (este sugestivă situația țărănească dramatică, care în 1907 declanșase o răscoală larg răspândită în Moldova, reprimată sângeros de către autorități) cu siguranță nu au fost soluționate prin lansarea unor reforme ambițioase și complexe inițiate după Primul Război Mondial, precum reforma electorală, care a extins dreptul de vot pentru toți cetățenii de sex masculin, sau reforma agrară a cărei implementare a întâmpinat mari greutăți. Mai mult decât atât, se poate preciza că vechile probleme s-au amplificat în unele privințe, pe fondul numeroaselor impedimente moștenite de la noile provincii. Până la urmă, în ciuda inevitabilelor și multiplelor retorici din vremurile moderne și contemporane, un stat român unitar nu mai existase până la acel moment și, de-a lungul secolelor, comunitățile românești care trăiau în Transilvania, Banat, Basarabia și Bucovina și-au dezvoltat obiceiuri, sensibilități și tradiții religioase specifice. De asemenea, amalgamul brusc și dificil al tuturor acestor elemente în noul stat unitar român a fost o altă provocare notabilă pe care elitele românești, aproape luate prin surprindere, au fost nevoite s-o înfrunte în anii 1920.

Aceste problematici au constituit punctul de plecare al prezentului volum, care reunește o parte dintre intervențiile susținute de specialiștii care au participat în octombrie 2021 la conferința internațională *O lume nouă după Marele Război? România și Europa de Sud-Est între modernizare, naționalism și violență*, organizată de Colegiul Noua Europă (NEC) din București, cu sprijinul Fundației Lapedatu, în cadrul unei burse ce mi-a fost acordată pentru anul respectiv de către instituțiile menționate.

În contribuția sa, „Ar fi putut avea succes «avântul revoluționar» la începutul perioadei interbelice în România?", Francesco Guida se întreabă într-o manieră provocatoare dacă în România interbelică ar fi fost posibil un impuls revoluționar. La prima vedere pare o întrebare hazardată, dacă ne gândim că în august 1919 tocmai Armata Română a fost cea care a suprimat sângeros republica sovietică maghiară a lui Béla Kun. Totuși, articolul lui Guida ne prezintă situația internă critică din România, unde crizei partidelor istorice tradiționale i s-au alăturat o nemulțumire socială răspândită, îndeosebi la nivelul comunităților alogene, dar și amenințarea bolșevică din Est. Numeroasele dificultăți au fost treptat depășite, iar generalul Alexandru Averescu și al său Partid Popular au fost, într-un fel sau altul, instrumentele claselor tradiționale. Acestea, în special liberalii lui Ion I.C. Brătianu, i-au lăsat pe alții să facă „munca murdară", încredințându-le dificila sarcină de a gestiona problemele semnificative generate de război, pentru ca apoi să revină la conducere și să își extindă mai ușor puterea asupra întregii țări. Dacă bătrânul lider liberal își demonstra astfel încă o dată abilitățile strategice și politice

incontestabile, majoritatea problemelor sociale și economice, care au făcut acei primi ani postbelici atât de dificili și contrastanți, au rămas dramatic deschise.

În ultimii ani, atât istoricii români, cât și cei străini au evidențiat importanța rolului jucat de Biserica Ortodoxă Română în procesul de consolidare a României Mari. În acest volum, problema religioasă este abordată din două perspective diferite în contribuțiile lui Paul Brusanowski, „Provocări nebănuite după realizarea Marii Uniri: Discuțiile privind statutul Bisericii Ortodoxe din România Mare (1919–1925)", respectiv a lui Hans Christian Maner, „*Kulturkampf* în România? Dezbateri asupra Concordatului în anii '20 ai perioadei interbelice", și a Cristinei Brăgea, „Identități confesionale și naționalism în relațiile diplomatice româno-vaticane (1920–1927). O analiză a documentelor din Arhiva Apostolică Vaticană". În primul caz, lucrarea lui Brusanowski surprinde remarcabil întâlnirea sensibilă dintre românii de-o parte și de alta a Carpaților, analizată din perspectiva chestiunii religioase. Unificarea acestor două părți ale ortodoxiei românești a evidențiat unele diferențe locale pe care secolele de despărțire le conturase. Pe de o parte, Biserica Ortodoxă din Transilvania, dezvoltată într-un context multiconfesional și plurireligios, dar și multietnic, cu o amprentă bine definită a autonomiei față de puterea politică. Pe de altă parte, dincolo de Carpați, în limitele unui mic regat aproape monoconfesional, Biserica Ortodoxă se dezvoltase în simbioză cu puterea politică, devenind, în anumite privințe, un fel de recuzită educativă și spirituală. Discuțiile privind elaborarea și promulgarea unui nou statut al Bisericii

Ortodoxe Române au evidențiat dificultățile create de această unificare complicată.

Mai grea a fost includerea în statul român a Bisericii Greco-Catolice, care constituise în Ardeal una dintre instituțiile de conservare și dezvoltare a elementului românesc în fața celui maghiar. În studiul său, Maner ne însoțește în fazele care au dus la încheierea Concordatului dintre Sfântul Scaun și Statul Român într-un context caracterizat de ceea ce autorul definește ca fiind un climat de *Kulturalkampf*, din care Biserica Catolică părea a fi unul dintre obiectivele principale. După cum demonstrează autorul, obiectivul urmărit de București prin Concordat nu a fost doar acela de a strânge frâiele în jurul unei instituții religioase bine înrădăcinate în regiuni importante ale țării, ci s-a încercat să se asigure că legăturile strânse deveniseră, de asemenea, un instrument al puterii politice pentru a controla comunitățile catolice însemnate de etnici alogeni, în special maghiari, care trăiau în România. Situația a fost complicată și de opoziția Bisericii Ortodoxe Române față de orice ipoteză de Concordat cu Sfântul Scaun. O rezistență care însă, în România, datorită unui cumul de factori, nu a ajuns niciodată la extremismul care a caracterizat atitudinea Bisericii Ortodoxe Sârbe din Iugoslavia față de orice încercare de înțelegere între Belgrad și Sfântul Scaun. În orice caz, a fost un drum lent și întortocheat, care s-a încheiat abia odată cu semnarea Concordatului în mai 1927 și ratificarea parlamentară a acestuia, survenită aproximativ doi ani mai târziu, act care a sancționat poziția puternică a statului român și, după cum amintește Maner, „rolul marginal“ al catolicismului în cadrul României Mari.

Lista autorilor

ALBERTO BASCIANI (n. 1968) este profesor în cadrul Departamentului de Științe Politice al Universității Roma Tre. Din 2022, conduce Centrul de Cercetare Interdepartamentală privind Europa Centrală și de Est, Rusia și Eurasia (CRIERE), iar din 2023 este reprezentantul rectorului pentru relațiile academice cu Europa de Est. Este autor a numeroase lucrări de referință dedicate istoriei Balcanilor și Europei de Sud-Est. Printre cele mai importante volume: *Un conflitto balcanico. La contesa fra Bulgaria e Romania in Dobrugia del Sud, 1918–1940* (2001); *L'illusione della modernità. Il Sud-est dell'Europa tra le due guerre mondiali* (2016); *Italia e Balcani. Storia di una prossimità* (2021); *L'impero nei Balcani. L'occupazione italiana dell'Albania, 1939–1943* (2022).

FRANCESCO GUIDA (n. 1950) este profesor emerit de istoria Europei central-răsăritene, cu o lungă carieră didactică la catedrele universităților Roma Tre, La Sapienza din Roma și Ca'Foscari din Veneția. Din 2013 până în 2020 a prezidat Conferința Italiană de Științe Politce (CISPOL), iar în prezent prezidează Asociația Italiană de Studii Istorice despre Europa Centrală și de Est (AISSECO) și Asociația Italiană de Studii Sud-Est Europene (AISSEE). În 2003 a primit „Meritul Cultural" în grad de ofițer al Președinției Române, iar, în 2012, Diploma Ministerului Afacerilor Externe al României pentru promovarea valorilor

universale în relațiile internaționale. Este Doctor honoris causa al Academiei Bulgare de Științe – Institutul de Studii Balcanice (2017) și al Universității „Babeș–Bolyai“ din Cluj-Napoca (2019). Dintre cele mai importante publicații amintim: *Romania* (2009; *România în secolul XX*, 2019); *L'altra metà dell'Europa. Dalla Grande Guerra ai giorni nostri* (2015; *Cealaltă jumătate a Europei. De la Primul Război Mondial până în zilele noastre*, Humanitas, 2023); *Una storia dura. Pagine del Novecento romeno* (2024).

HANS-CHRISTIAN MANER (n. 1963) a absolvit studiile universitare la Tübingen, Mainz și București. A obținut titlul de doctor în istorie la Universitatea din Mainz în 1996, iar în 1998 a devenit doctor docent al Universității din Leipzig. Între 1998 și 2002 a fost cercetător științific în domeniul istoriei și culturii Europei Central-Estice la Leipzig. Este coeditor și redactor al revistei *Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas* și coeditor al colecției „Rumänien-Studien“. A publicat studii și articole de specialitate, precum și mai multe volume, printre care: *Parlamentarismul în România (1930–1940)* (2004), *Multiple Identitäten. Der Blick des orthodoxen Südosteuropa auf „Europa“* (2003) și *Galizien. Eine Grenzregion im Kalkül der Donaumonarchie im 18. und 19. Jahrhundert* (2007). În 2024 a editat, împreună cu Rainer Ulrich, volumul *Ethnische Minderheiten in Rumänien im 20. und 21. Jahrhundert*.

LUCIAN LEUȘTEAN (n. 1967) a absolvit studiile universitare la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, unde predă în prezent, fiind specializat în istoria României și a relațiilor internaționale din secolul XX. A lucrat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe: secretar de stat pentru afaceri europene (2005–2006), secretar general (2006–2008) și consul general al României la Chicago (2008–2012). A publicat volume și articole în reviste științifice din țară și din străinătate, printre care *O istorie internațională a Europei în secolul XX*, vol. 1 *(1919–1945)* [2015], *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe“ (1920–1923)* (2003) și a coordonat, împreună cu Valentin Naumescu, volumul *România, Marile Puteri și Ordinea Europeană 1918–2018*.

FLORIN ANGHEL (n. 1968) este absolvent al Facultății de Istorie din cadrul Universității din București, urmând stagii de documentare în Polonia și Lituania. Este specialist în relațiile dintre România și Polonia, precum și în relațiile dintre România și statele baltice (Lituania, Letonia, Estonia) în secolul XX. În prezent, este profesor universitar la Facultatea de Istorie și Științe Politice din cadrul Universității „Ovidius" din Constanța. Este autorul mai multor monografii, volume de documente și articole, publicate în reviste științifice din țară și străinătate, printre care *Biographical Dictionary of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century* (2003; cu W. Roszkowski și J. Kofman). A coordonat proiectul tipăririi documentelor diplomatice România–Polonia, 1918–1939 (publicate în 2003) și al documentelor din Arhivele Naționale referitoare la refugiații poloni în România (1939–1945).

PAUL BRUSANOWSKI (n. 1972) este profesor universitar la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Lucian Blaga" din Sibiu, specializat în relațiile dintre Biserică, stat și societate în Europa Centrală și de Est. Domeniile sale de cercetare includ evoluția constituțională a Bisericii Ortodoxe Române, istoria religioasă a Transilvaniei și influențele islamice asupra spațiului balcanic. A urmat studii doctorale în teologie, obținând titlul de doctor în 2004, și a efectuat stagii de documentare în Elveția, Austria, Germania și Iran. A publicat diferite lucrări științifice, incluzând volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate. Printre cele mai importante publicații: *Reforma constituțională în Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850–1925* (2007); *Istorie și civilizație iraniană până la cucerirea arabă* (2008); și *Autonomia și constituționalismul în dezbaterile privind unificarea Bisericii Ortodoxe Române (1919–1925)* (2007).

CRISTINA BRĂGEA (n. 1990) a studiat istorie și științe politice, obținând titlul de doctor în istorie în cadrul unui program de cotutelă de teză între Universitatea din București și École des Hautes Études de Sciences Sociales din Paris. A urmat stagii de cercetare la Bari, Bordeaux, Paris și Roma. Din anul 2022, este cercetător științific în cadrul Institutului pentru Studii

Politice de Apărare și Istorie Militară din București. Principalele sale direcții de interes includ istoria diplomației, religie și securitate națională, politici culturale și memoriale în Europa Centrală și de Est, precum și studii de antropologie urbană, cu un focus pe formele artistice de protest.